

1. Mes en schede, beide rijk versierd

Siberië deel 3 - de Nivchi

het dagelijks leven - Justus Houthuesen

Levensomstandigheden

Het leefgebied van de Nivchi strekt zich uit van de noordelijke helft van het eiland Sachalin in Oost-Siberië tot langs de benedenloop van de rivier de Amur (zie kaart blz 5). Nadat zij een al honderden jaren durende Chinese invloed van zich af hadden weten te schudden, kregen zij in de loop van de 19e eeuw te maken met in hun gebied opdringende Russen. Naast mensen, die gewoon uit waren op betere vis- en jachtgronden, betrof dit ook Russische kozakken, die er heen gestuurd werden en voor grensbewaking en later voor andere militaire doelen werden ingezet [4]. Daarnaast ging tsaar Nicolaas I het eiland Sachalin als verbanningsoord gebruiken, nadat een militaire coup op hem mislukt was [3]. Rond het einde van de 19e eeuw nam de dominantie van Russen verder toe en begon de marginalisering van de Nivch cultuur en levenswijze. De Russische autoriteiten legden voor eigen gewin dermate grote restricties met betrekking tot visrechten op aan de Nivchi dat dit in 1898 zelfs tot hongersnood leidde [3,4]. De Russificatie is een proces dat nog steeds gaande is [4].

Hoewel het leefgebied van de Nivchi op onze breedtegraad ligt, is het er beduidend kouder en met temperaturen 's zomers tot rond de 15 graden en 's winters tussen de -15 en -20 graden bijna subarctisch. Daarbij valt er ook veel neerslag. Het Amur-gebied bestaat uit gemengd bos met brede rivieren en zijrivieren, veel meren en uitgestrekte moerassen. En doordat de rivier het grootste deel van het jaar bevroren is en het ijs in de bovenloop eerder ontdooit dan bij de monding, ontstaan jaarlijks enorme overstromingen. De semi-nomadische levenswijze, die mede daar het gevolg van is, werd rond 1855 uitgebreid onderzocht door de Duitser Leopold von Schrenck [8]. Als de mannen 's winters op jacht gingen, trokken zij vaak diep het bos in, waarbij ze maanden weg bleven en overnachtten in

tijdelijke boshutten. Er werd gejaagd op sabelmarters, wasbeerhonden, vossen, marters, beren, hazen, herten en elanden. Nivchi, die bij de kust woonden, jaagden op robben en andere zeedieren. Huiden waren vooral belangrijk voor de verkoop, waarbij die van de lynx het meest opbracht. Voor het transport van de buit, maar ook van andere goederen als hout, hadden ze sterke sleden, getrokken door wel 9 tot 13 honden. Ski's waren onmisbaar vanwege de dikke laag sneeuwlaag. Deze waren aan de onderzijde bespannen met robbenhuid [2].

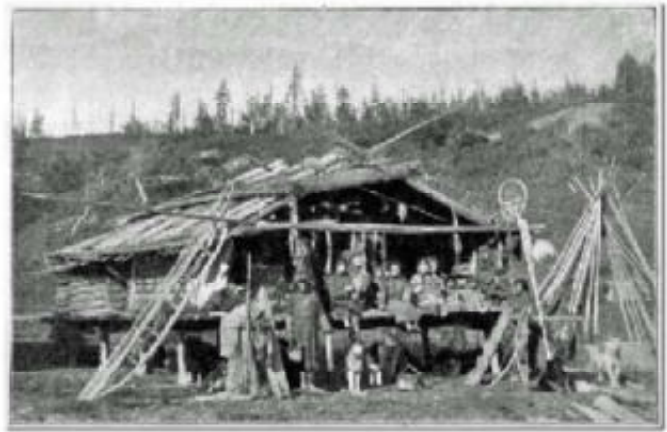
Voedsel

Het wintermenu, voornamelijk bestaande uit gedroogde zalm en daarnaast vlees van voornoemd wild, maar ook van zeerobben, eenden en zeeleeuwen, werd aangevuld met de in het najaar in berkenbastbakken (afb 2) verzamelde en ingevroren bessen en eetbare plantendelen. Door de contacten met Chinezen en Japanners kende men al lang het gebruik van producten als zout, suiker, rijst, gierst, bonen en thee.

2. Berkenbastbak van de Nivch

Het voorjaar was de moeilijkste periode van het jaar, doordat de voedselvoorraden uitgeput raakten, terwijl de jacht niet meer mogelijk was door het wegsmelten van de sneeuw, waardoor de slede niet meer te gebruiken was, en doordat wateroverlast het land slecht begaanbaar maakte. Ook visvangst was dan nog niet mogelijk door de enorme hoeveelheden kruisend ijs [2,6]. Maar de zomer bracht weer verlichting. Zodra in het (late) voorjaar visvangst weer mogelijk was, verhuisden ze naar aan het water gelegen zomer 'jurten' - hutten op palen, om de voeten droog te houden [2,6] (afb 3). De kust-Nivchi jaagden dan op zeehonden, zeeleeuwen, dolfinen en witte walvissen. Deze jacht vond coöperatief plaats met grote boten, waarbij het jacht-succes sterk af hing van de stuurmanskunst van de roerganger, van de kracht van de roeiers en van de bekwaamheid van de harpoenier. Zeehonden werden vooral gevangen op twee eilandjes in de monding van de Amur, Langr en Langr-wo waar honderden zeehonden op het strand lagen te zonnen[2]. Op de Amur werd in een kleiner boottype gevestigd met netten en visvallen [2,6]. Een visval is een afgeperkt deel van het viswater waarin de vis dicht opeen raakt en daardoor gemakkelijker te vangen is. Van de vis, die niet direct geconsumeerd werd, sneed men het vlees tot stroken die zonder zout buiten te drogen werden gehangen (yukola- afb 4). Van het vetrijke buikvlees werd traan gekookt die be-

3. Zomerjurt op palen van de Nivch. Let op de ongeveer 4 m lange slede, de ski's en rechts de bogen.

Kleding [1,7]

5. Nivch man en vrouw in winterkleding. De vrouw draagt 2 lagen katoenen onderkleding (met messing plaatjes aan de onderzoom). Overjas van vissenhuid.

4. Het drogen van zalm (yukola)

waard werd in zeehondenblazen en -magen [8]. Traan werd gebruikt voor consumptie en verlichting. Bij deze manier van verwerken bleef een grote hoeveelheid visafval over die eveneens gedroogd werd en als voedsel voor de sledehonden werd gebruikt. De gedroogde vis werd uiteraard gegeten, maar was ook een belangrijke ingrediënt van het favoriete Nivch gerecht dat 'Mos' ('Mossj') heet [4,8]. De gedroogde vis werd fijnge maakt en gemengd met vissenhuid, water, zeehonden vet en bessen tot een dikke brij ontstond, zo dik, dat deze afgekoeld zelfs in plakken gesneden kon worden.

Door de contacten met hun Chinese zuiderburen beschikten de Nivchi over katoen (en zelfs over zijde), terwijl ook sommige aspecten in de dracht Chinese invloed verried. Ze droegen twee hemden over elkaar, een onderhemd en een tot de knie reikend bovenhemd. Deze waren bij de vrouwen aan de onderzijde versierd met metalen plaatjes, kralen of schelpen. Bij het lopen maakte dit een rinkelend geluid, zodat men

6. Nivch man en vrouw in zomerkledij. Berkenbasthoed

al van afstand wist met een man of vrouw te doen te hebben. De hemden hadden een schuine voorsluiting hetgeen de Chinese invloed verraadt. Als naaigerei werden priemen en naalden van bot of ivoor gebruikt (later staal). Als garen had men neteldraad, katoen en hennep, maar ook repen vissenhuid, pezen en darm. Een kledingaspect, dat echt bijzonder was voor de Nivchi (en buurvolken), was het gebruik van de huid van zalm en karper (afb 7a). Deze vissenhuid [1] is zeer geschikt voor het maken van soepele kleding, omdat het waterdicht is en optimale bescherming biedt bij regen. Zalmhuiden werden voor ze gebruikt konden worden met houten kloppers bewerkt, ontschuld, gespoeld en opgespannen gedroogd. De vrouwen naaiden een groot aantal huiden in een symmetrisch patroon aaneen en daarop werden zowel aan voor- als achterzijde stukken geverfde vissenhuid geapliceerd (afb 7b). Het was zo'n kenmerkend kledingstuk dat de Chinezen, hen zelfs 'vissenhuidbarbaren' noemden. Meestal waren die applicaties er met vislijm op bevestigd. Deze fraai met arabesken, vissen, vogels en symbolische motieven versierde jassen werden door vrouwen gedragen, vooral in de zomer als buitenste laag. Ook hun hoeden van berkenbast (afb 8) waren met zulke applicaties versierd. Schoenen en laarzen werden van vissenhuid of onthaard zeerobbenleer gemaakt. Het was niet alleen belangrijk, dat dit materiaal sterk en waterdicht was, maar het moest ook stroef zijn voor op het ijs.

7a. Jas voor een Nivch vrouw. Deze is rond 1900 vervaardigd uit zo'n 60 zalmhuiden.

7b. Detail van de hiernaast afgebeelde vissenhuidjas. Goed is te zien hoe de kleurige applicaties zijn aangebracht. Elke applicatie bestaat uit twee lagen, die op elkaar zijn genaaid. Uit de bovenste is telkens een motief gesneden dat het gezicht van een dier verbeeldt. Bij de onderste applicatie is de rand van het uitgesneden motief met zijde vastgenaaid. De twee lagen zijn dakpansgewijs op de jas bevestigd (waarsch. gelijmd).

8. Zomerhoed man. Berkenbast + beschilderde applicaties

's Winters werd een knielange dubbellagige pelsjas gedragen van hondenbont dat lange haren heeft en daardoor zeer warm is. Het bont van de binnenste laag was naar binnen gericht, de buitenste naar buiten. Hondenbont had voor de pelshandel geen waarde en was dus ruimschoots beschikbaar voor eigen gebruik [1]. Tijdens de jacht werd over diverse lagen andere kleding een rokje en een kort jak zonder capuchon gedragen, gemaakt van zeehondenbont. En daarbij droegen ze een bontmuts. Overigens was voor vrouwen een muts van een lynxhuid bij speciale gelegenheden het meest begeerlijk. Deze werd zo gedragen, dat de oren van het dier omhoog stonden en de staart naar beneden hing [1].

Versieringsmotieven [7]

De Nivchi waren dus bekend om hun vissenhuid, maar zeker ook om hun fraaie applicatie-werk. Versieringen waren niet bedoeld om het menselijk oog te strelen, maar hadden tot doel de geesten en dan vooral de geesten van de dieren, die onmisbaar waren om te overleven, gunstig te stemmen. De versieringen werden

9. Bonten oorwarmers, afgewerkt met katoenen versiering

niet alleen op kleding aangebracht, maar op alle gebruiksvoorwerpen. Immers, die werden gebruikt bij het bewerken en verwerken van alles wat de natuur voortbracht voor het levensonderhoud. In deze versieringen herken je een duidelijke Chinese invloed, zoals draken-, vissen- en vogelmotieven.

De levensboom is ook een veel voorkomend symbolisch element bij versieringen. Deze boom heeft wortels in de vorm van slangen, vissen en hagedissen, die daarmee de 'onderwereld' weergegeven. De stam van de levensboom staat dan voor de 'middenwereld', die bewoond wordt door de mens en vele (bos)dieren. En vogels, die in de beleving van de Amur-volken samen met de slang (of draak) betrokken zijn bij de schepping van het universum, staan voor de 'bovenwereld'.

Vogels zouden ook nauw verbonden zijn met de ziel. En als zodanig is een vogel vaak afgebeeld op een trouwjurk, waar hij de gereïncarneerde ziel van een ongeborn kind weergeeft. Een levensboom trof men vaak aan op de rug van een vissenhuidjas, om de vrouwelijke draagster tegen geesten te beschermen. Verder waren sierlijke krullerige, Arabisch aandoende borduursels zeer in zwang, vooral langs zoomen, zijnde de markering van openingen via welke kwade geesten binnen zouden kunnen dringen. De gebruikte motieven moesten hen afweren. Jachtkleding en -attributen waren versierd om de geesten van prooidieren gunstig te stemmen (afb 1).

10. Uit berkenbast gesneden sjablonen voor het beschilderen van applicaties.

Familieverhoudingen en overgangsrituelen

Huwelijk: Huwelijkspartners dienen uit verschillende clans * afkomstig te zijn. Tot zover is dat niet anders dan bij ons het geval is. Echter, de ideale huwelijkspartner voor een Nivch man was een dochter van de broer van de moeder, een nicht dus [9]. Zonen trouwden bij voorkeur met een partner uit dezelfde clan als waaruit de vrouw van zijn vader en grootvader afkomstig was. Dit systeem van partnerkeuze wordt in het Engels aangeduid met 'matrilateral cross-cousin marriages' [5,10]. Binnen dit systeem wordt een voor ons onbekende term gebruikt, 'bruidgever', wat staat voor 'de afstammingsgroep die de bruid levert'. Dit gebeurde overigens zonder dat een bruidsschat werd betaald. Voor een vrouw betekende een huwelijk, dat zij ging behoren tot de clan van de man. Maar op een voor ons ongebruikelijke manier, namelijk dat seksuele relaties met alle mannen waarmee zij had mogen trouwen geoorloofd waren, dus ook met de broers van haar man. Zulke seksuele relaties kwamen ook regelmatig voor. Het was dus heel belangrijk om goed op de hoogte te zijn van de familieverhoudingen. Dit systeem kon dermate complex zijn dat er oudere familieleden bij betrokken werden om vast te stellen of een bepaald huwelijk mogelijk was - zij waren ook de hoeders van het naleven van de ingewikkelde verwantschapsrelaties. Aan de mening van ouderen werd trouwens over tal van zaken grote waarde gehecht. Seksuele contacten van een vrouw met minnaars uit een andere afstammingsgroep dan die van haar man werden zwaar bestraft en kinderen uit zo'n relatie werden gedood, omdat zo'n kind tot geen enkele groep zou behoren en daarmee rechtenloos zou zijn [6].

Geboorte: Na de geboorte van een kind werd dit vaak al direct gekoppeld aan een partner. Het echte huwelijk volgde zodra een kind vruchtbaar was geworden en daarmee volwassen werd geacht, dus vroeg in de tiener leeftijd. Door hun geloof veronderstelden Nivch ouders dat een kind de reïncarnatie is van een overleden voorouder of een bovennatuurlijk wezen. En omdat diens geheugen wellicht belemmerend zou kunnen werken op de inmiddels veranderde omstandigheden in het nieuwe leven, werden er geheugen-uitwis-rituelen uitgevoerd [3].

Overlijden: Zodra iemand gestorven was, werd hij (om mij onduidelijke reden) ontdaan van zijn ingewanden en later [9] op een brandstapel van gewijd larixhout gecremeerd. Na de crematie werden de waardevolle eigendommen van de overledene vernietigd,

* **Lineage / clan:** De term 'lineage' duidt een speciale familieverwantschap aan, namelijk een "unilineaire afstammingsgroep, waarin de leden hun onderlinge verwantschap kunnen traceren via een aanwijsbare voorouder. Unilineaire afstamming komt vooral voor bij tribale samenlevingen die nog geen centraal gezag kennen" [11]. Hoewel de term 'clan' in betekenis iets afwijkt van 'lineage', gebruiken we hier voor het gemak toch maar 'clan'.

zoals zijn ketel, bijl en slede. Zijn sledehonden werden gewurgd, zodat hun zielen de ziel van de overledene kunnen meevoeren naar de onderwereld. Hun kadavers werden vervolgens in de richting van de 'Heerser van de Bergen' (vertegenwoordigd door de gekooide beer in het dorp) of in de richting van de zee (vertegenwoordigd door de Orca) gelegd. In de loop van het overlijdensritueel werd het hondenvlees dan door alle betrokkenen geconsumeerd. De as van de dode werd in een boomholte gedaan, waarbij deze boom staat voor de levensboom die de ziel behulpzaam is bij de reïncarnatie. Zo'n overlijdensritueel duurde verscheidene dagen. Daarbij maakte het uit of het een kind of een oudere betrof die overleden was, maar ook of de doodsoorzaak een ziekte was of een ongeval (bijvoorbeeld verdrinking) [9].

Het berenfeest [6,8]

Tijdens de jacht was men altijd gespirst op het vinden van berenholten, in de hoop een berenjong aan te treffen. De berin werd gedood en het jong werd in de nederzetting grootgebracht voor het berenfeest, het belangrijkste feest bij de Nivchi. Eerst werd hij ondergebracht in een kleine hut, maar later in een kooi waar het hem aan niets mocht ontbreken. De clan van de jager moest zorgen voor het voeren van de beer. Was de beer nog heel jong dan gebeurde het zelfs dat hij door een Nivch vrouw werd gezoogd. Later kreeg hij de lekkerste hapjes, het beste visvlees en zeehondenvet. Het voeren gebeurde met een lange houten lepel (afb 11). De beer kreeg hierdoor een dikke laag onderhuids vet waar de Nivchi dol op waren. Overlijden en huwelijk vormden aanleiding voor een berenfeest. Bij overlijden was dit bedoeld om de familieband, die door het overlijden verstoord was, te herstellen; bij een huwelijk om de al bestaande band te versterken.

De beer werd namelijk geassocieerd met een voorouder, omdat mensen in hun optiek in veel opzichten op een beer lijken. Hij woont in de winter in een hol, zoals mensen in een winterhuis wonen en hij kan op twee poten lopen. Ook werd de beer beschouwd als de personificatie van de heerser van de bergen, en werd zijn bezoek aan de nederzetting in de gedaante van een berenjong als een goddelijke gift beschouwd. De gastvrije verzorging gedurende meerdere jaren door de gemeenschap diende er ook voor om te bevorderen dat een volgend berenjong zich zou laten vangen voor een nieuw berenfeest. Omdat de beer de vertegenwoordiger van de dierenwereld was, werd hij bovendien in staat geacht de mens te helpen in het voorzien in voldoende jachtbuit.

Het berenfeest werd doorgaans midden in de winter gehouden en was het hoogtepunt van het sociale leven. De beer werd door het dorp geleid (blz 10, afb1), waarbij de mannen hun moed toonden door de beer zo dicht mogelijk te naderen. Daarbij droegen ze uit voor-

zorg hun pelsjassen achterste voren en hun zehondenpelsrokjes zo glad mogelijk, opdat de bereklauwen er geen vat op konden krijgen. Maar als men verwond werd, werd dat als teken van moed gezien. De beer moest na deze rondgang met pijl en boog gedood worden, het liefst met één schot. Dit mocht de eigenaar van de beer niet zelf doen en ook niet iemand anders van zijn clan, omdat de beer als een bloedverwant werd beschouwd. Het doden van de beer moest gebeuren door iemand van de clan die een bruid verwerft. Ook mochten alleen leden uit de clan van de bruidnemers van het berenvlees eten, en van het vlees van de tezelfdertijd ritueel gewurgde honden.

De dagen na het doden van de beer was het feest, met zang, dans en sport, omdat de geest van de beer vermaakt moest worden alvorens hij terugging naar het bos om zich met de heersers van de bergen te verenigen. Bij het vertrek van de gasten kregen deze in de deuropening een tik met een dennentak van de familieoudste als 'straf' voor het doden van de beer. Enkele dagen later werden de huid met versierde kop van de beer in het huis van de eigenaar opgesteld. Aan de beer werden offers gebracht en op het raam werd een afbeelding van een pad (afb 12) geplakt als symbool voor degene die de beer dit kwaad had aangedaan [6,8]. Ook voor andere dieren hadden de Nivch rituelen, maar deze werden veel minder omstandig gevierd. Dat waren bijvoorbeeld de Orca, de zehond en zalm, tijdens welke rituelen deze dieren voedseloffers kregen [9].

Abbeeldingen

1. Gordelmes met schede - L von Schrenck [8] Tafel XXXI
2. Berkenbastbak ©Trustees of the British Museum. As 1896.- 629
3. Zomerjurt met slede https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Vlas_Mikhailovich_Doroshevich_-_Sakhalin_Part_II_Images 1905
4. Nivkh village in the early-20th century - Yukola https://en.wikid2.org/wiki/Nivkh_people#/media/File:Nivkh_village.jpg
5. Nivch man en vrouw in winterkleding - L von Schrenck [8] Tafel XVIII
6. Nivch man en vrouw in zomerkleding - L von Schrenck [8] Tafel XVII
7. Vissenhuid trouwjtas van zalmhuiden Vict. & Albert Mus. nr.626-1905
8. Mannenhoud van Berkenbast - Trustees of British Mus. .As1896-563
9. Corwarmers - L von Schrenck [8] Tafel XXII
10. Berkenbast versieringssjabloon - L von Schrenck [8] Tafel XXVII
11. Berenvoerlepel - L von Schrenck [8] Tafel LI
12. Pad gesneden uit Berkenbast - L von Schrenck [8] p.716

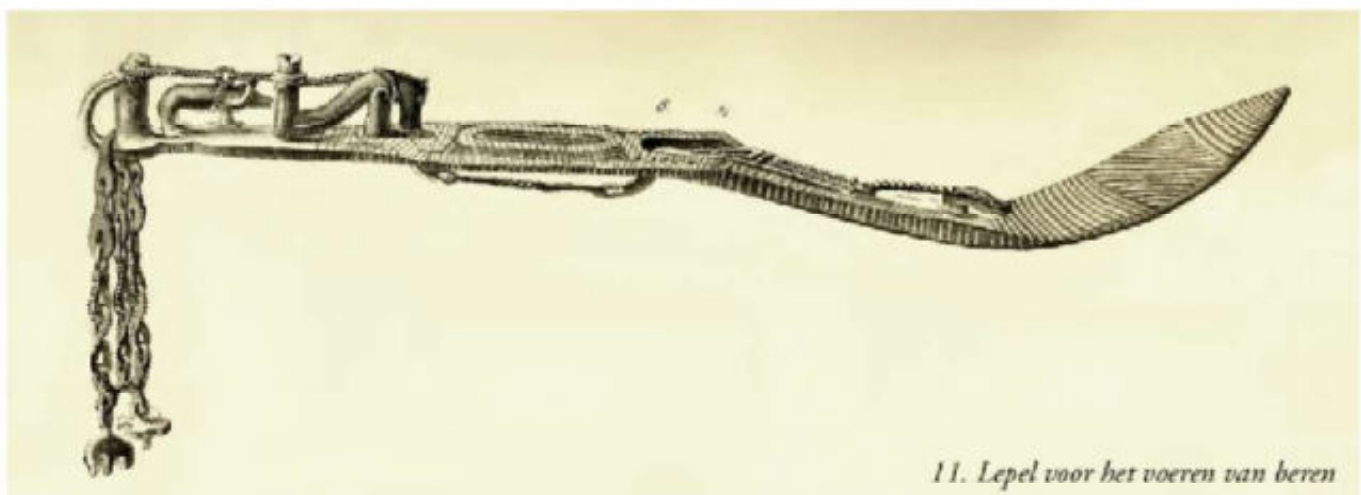

12. Op het raam: Een pad, gesneden uit berkenbast.

Literatuur

- [1] Buijs, C - *Poolkleding een tweede huid* - Rijksmuseum voor Volkenkunde Leiden-Snoeck-Ducaju & zoon Gent, 1993
- [2] Buijs, C - *Als het ijs smelt. Gevolgen voor de bewoners van de Noordpool* - Walburg press, Zutphen 2007
- [3] Grant, B - *Memory and forgetting among the Nivkhi of Sachalin Island* - Rice Univ, 1993
- [4] https://en.wikipedia.org/wiki/Nivkh_people
- [5] Kolga, M et al. - *The red book of the peoples of the Russian empire* NGO, Tallinn 2001
- [6] Nooter, G.W, red. - *Over leven en overleven* - Staatsuitgeverij, Den Haag 1984
- [7] Rajagopalan, S - *Lagen van betekenis: kleding aan de Amoer* - Digitale publicatie van het RMV, Leiden
- [8] Schrenck, L von - *Reisen und Forschungen im Amur-lande In den Jahren 1854-1856* - Bd III, St.Petersburg Geographisch-Historischer und Anthropologisch-Ethnographischer Theil 1881 Ethnografischer Theil, Erste hälfte, p 311-630 1891 Ethnografischer Theil, Zweite hälfte, p 631-776 1895
- [9] Zgusta, R - *The peoples of Northeast Asia through time, precolonial Ethnic and cultural Processes along the coast between Hokkaido and the Bering Strait* - Brill Leiden, 2015
- [10] www.umanitoba.ca/faculties/arts/anthropology - *Matrilateral cross-cousin marriages*
- [11] <https://nl.wikipedia.org/wiki/Verwantschap>
- [12] <https://nl.wikipedia.org/wiki/Leerlooien>

Dit artikel is door de redactie ingekort, met medewerking van de auteur.

11. Lepel voor het voeren van beren